

створюють умови для формування в студентів умінь аналізувати, порівнювати, класифікувати, виділяти головне, узагальнювати тощо.

Описаний нижче досвід показав, що оптимальним для формування інтелектуальних умінь є використання навчально-пізнавальних завдань поетапно.

На першому етапі завдання подаються студентам викладачем (з урахуванням наведеної вище класифікації й принципу "від простого до складного") із наступним колективним обговоренням результатів й аналізом помилок.

На другому етапі студенти самі ставлять завдання на володіння прийомами розумової діяльності, демонструючи не тільки своє просування в інтелектуальному розвитку, а й певну методичну підготовленість.

Список використаних джерел

1. Лернер И. Я. Учебные умения и их функции в процессе обучения / И. Я. Лернер // Роль учебной литературы в формировании общих учебных умений и навыков школьников : материалы VI пленума Ученого методического совета при АП СССР. – М. : Педагогика, 1984. – С. 19-33.
2. Пидкасистый П.И. Самостоятельная деятельность учащихся в обучении / П.И. Пидкасистый, Б. И. Коротяев. – М. : Знание, 1978. – 77 с.
3. Шамова Т. И. Проблема активизации учения школьников (Дидактическая компетенция и пути реализации принципа активности в обучении): дисс. ...доктора пед. наук / Т.И.Шамова. – М., 1977. – 386 с.

Л.В.Бешевець

канд. пед. наук, доцент,

Криворізький ДПУ

ЕМОЦІЇ В СИСТЕМІ МИСЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються різні аспекти мисленнєвої діяльності з точки зору психологічної теорії діяльності О.М.Леонтьєва. Показано єдність емоційно-потребової та пізнавальної сфер особистості, тобто розкрито сукупність проблеми „єдності афекту та інтелекту”.

Ключові слова: емоції, мислення, потреби, регуляція.

В статье рассматриваются различные аспекты мыслительной деятельности с точки зрения психологической теории деятельности

А.Н.Леонтьєва. Показано єдинство емоціонально-потребностной и познавательной сфер личности, то есть, раскрыта сущность проблемы «единства аффекта и интеллекта».

Ключевые слова: эмоции, мышление, потребности, регуляция.

The article deals with different aspects of intellectual activities from the viewpoint of A.Leontiev's psychological theory of activities. The main point of "unity of an affect and an intellect" problem is revealed.

Key words: emotion, thinking, necessity, regulation.

Емоції людини в педагогічній діяльності завжди були предметом серйозної уваги. Особливої актуальності проблема емоційної регуляції набуває в сучасних умовах, коли різко змінюється характер і зміст педагогічної діяльності. Потік інформації раціоналізує педагогічну діяльність, витісняє з її змісту емоціогенні умови людського фактору. Емоційні стани дискомфортного характеру як педагога в процесі викладання, так і учнів у процесі учіння все частіше стають причиною, яка дезорганізує навчальну діяльність. Мова повинна йти не тільки про управління процесом засвоєння знань іззовні, а й про те, щоб забезпечити раціональне самоуправління й саморегуляцію в процесі навчання. А це означає, що необхідно озброїти студентів ефективними методами й прийомами самостійної роботи, створивши у них відповідну мотивацію, сформувавши уміння організовувати й контролювати власну навчальну діяльність. Цю особливість Б.Г.Ананьєв називав в одній із своїх ранніх робіт навчальною самосвідомістю [2, с.46]. Видатні психологи В.В.Богословський, А.В.Петровський, К.К.Платонов виокремлюють інтелектуальні емоції та почуття, які виражають та відображають відношення до процесу пізнання, його успішності та неуспішності. У психології виявлено глибокі зв'язки між мисленневими й емоційними процесами, що розвиваються в єдності. У взаємодії цих процесів роль почуттів полягає в тому, що вони виступають як своєрідний регулятор інтелектуальної діяльності.

Наше дослідження проводиться в руслі загальнопсихологічної теорії діяльності О.М.Леонтьєва, а стосовно до мисленневої діяльності ґрунтується на смисловій теорії мислення, розробленій О.К.Тихомировим. Важливими методологічними принципами, що лежать в основі цієї теорії, є принципи системності та розвитку. Роль системотворчих факторів у мисленневій діяльності людини відіграють пошукові потреби й мотиви, емоції й смисли, установки й цілі. Мисленнева діяльність розглядається як динамічна система, що сама

розвивається й виникає в ході специфічної психологічної взаємодії суб'єкта з об'єктом.

У системі мисленнєвої діяльності ми виділяємо аспект мотиваційно-емоційної регуляції. Звідси виникає питання про природу вибірковості мислення. У загальному плані відповідь на нього полягає в тому, що вибірковість мислення зумовлюється потребова-мотиваційною сферою особистості. Наша мета: обґрунтувати шляхи вивчення конкретних механізмів мотиваційно-емоційної регуляції, забезпечення вибірковості. Загальною проблемою, що лежить в основі нашого дослідження, є фундаментальна проблема єдності емоційно-потребової та пізнавальної сфер особистості, тобто проблема „єдності афекту та інтелекту”, як її сформулював Л.С.Виготський. У цій загальній проблемі ми виділяємо сукупність окремих проблем. Наприклад, як за допомогою емоцій відбувається оцінка та виділення понадчутливих властивостей предмета діяльності. У зв'язку з цим слід розвинути уявлення про інтелектуальні емоції, як про процеси, що закономірно породжуються в системі мисленнєвої діяльності і виконують у ній ряд загальних і специфічних функцій.

Застосування принципу предметності потреб (О.М.Леонтьєв) дозволяє поставити питання про опредмечення власне пізнавальної потреби і формування специфічного пізнавального мотиву. Пізнавальний мотив являє собою „єдність афекту та інтелекту” в тому відношенні, що його афективну частину складає специфічна пізнавальна потреба, а інтелектуальну частину – відображення предметного протиріччя, яке людина повинна вирішити в ході мисленнєвої діяльності. Таке розуміння мотиву, як психологічного утворення, яке має подвійну протирічливу природу, дозволяє встановити в системі мисленнєвої діяльності взаємозв'язки мотиву, з одного боку, з емоційними новоутвореннями, а з іншого – з пізнавальними новоутвореннями, які формуються в ході мисленнєвої діяльності. Таке трактування мотиву дозволяє також поставити питання про мотивоутворення в системі мисленнєвої діяльності, як переході від загального емоційно насиченого відображення протиріччя до більш конкретних відображень протиріч.

Ми розглядаємо функціональний аспект проблеми мотиваційно-емоційної регуляції мисленнєвої діяльності, й при цьому підході утворення мотиву мисленнєвої діяльності являє собою вихідний пункт мотиваційного процесу, що протікає у формі розвитку

сміслових утворень різного рівня. Смісл є основною одиницею аналізу ситуативного розвитку в теорії діяльності. У співвідношенні між мотивом і змістом емоція виконує функцію переходу між ними, тобто емоція опосередковує переходи від мотиву до змісту та від одного зміслового утворення до іншого. У свою чергу, на основі зміслових утворень формуються різного рівня установки. Слід віддиференціювати тип емоційної регуляції, який базується на внутрішній пізнавальній мотивації, від інших емоційних процесів, заснованих на зовнішній непізнавальній мотивації.

З питання про функції емоцій у системі мисленнєвої діяльності в психологічній літературі були висунуті гіпотези. Вперше гіпотеза про евристичну функцію емоцій у мисленнєвій діяльності була висунута О.К.Тихомировим і Ю.Є.Виноградовим (1968, 1969). У роботі О.К.Тихомирова та В.Є.Клочко (1980) була сформульована гіпотеза про координуючу роль емоцій у регуляції мисленнєвої діяльності, про тісний зв'язок інтелектуальних емоцій з процесами, які відбуваються на підсвідомому й невербальному рівнях діяльності.

У відповідності з рівневою системною організацією людини розрізняються емоції організмове, індивідного й особистісного рівнів. У центрі нашої уваги – емоції особистісного рівня, а саме – інтелектуальні емоції. В основі цих емоцій лежать пізнавальні потреби особистості, а більш конкретно – внутрішні пізнавальні мотиви. Під внутрішнім пізнавальним мотивом мисленнєвої діяльності ми розуміємо відображення пізнавального протиріччя, що формується в процесі опредмечення пізнавальної потреби особистості. Це опредмечення презентується в свідомість у формі таких емоцій, як: нерозуміння, подив, здивування, й продовжується до самого усвідомлення й раціоналізації протиріччя.

Функція інтелектуальних емоцій полягає в тому, що вони виконують роль внутрішніх регулюючих сигналів у системі мисленнєвої діяльності. У цих емоціях відображається відношення між специфічними пізнавальними мотивами мисленнєвої діяльності – відображеннями предметних протиріч – і успішністю (або неуспішністю) вирішення цих протиріч або можливістю їх вирішення у ході мисленнєвої діяльності. Ця конкретизація положення О.М.Леонтьєва про функції емоцій і складає нашу вихідну загальну гіпотезу про функції інтелектуальних емоцій у системі мисленнєвої діяльності людини.

Оскільки інтелектуальна діяльність полімотивована, то, крім власне інтелектуальних емоцій, у системі мисленнєвої діяльності виникають й інші емоційні явища, в основі яких лежать інші потреби й мотиви особистості. Так, наприклад, гордість за досягнуті успіхи або сором за невдачі у ході мисленнєвої діяльності будуть базуватись не на пізнавальному мотиві, а, скоріше, на мотиві досягнень. У ході мисленнєвої діяльності може виникнути страх, пов'язаний із втратою контролю над ситуацією. Але, не дивлячись на це, між емоціями різних типів існують взаємозв'язки й взаємозалежності.

У наш час у галузі експериментальних досліджень емоцій у системі мисленнєвої діяльності отримано певні факти. Момент виникнення емоційної активації пов'язується з критичними моментами процесу вирішення завдання – виявленням нового принципу дії, нового напрямку пошуків, тобто, виявлений зв'язок стану емоційної активації з творчим ланцюгом мисленнєвої діяльності. Емоційна активація виступає у функції передбачення принципу вирішення завдання.

Після того, як наступив стан емоційної активації, відбувається зміна організації мисленнєвої діяльності, з'являється впевненість у правильності припущення, хоча раціонально воно ще не доведене. Цей стан названо „емоційним вирішенням завдання”. Момент появи емоційного рішення поділяє весь процес рішення на дві якісно різні фази. Відбувається зміна характеру пошукової діяльності у бік збільшення її вибірковості: фіксується зона пошуку, зменшується її обсяг, фіксується напрямок пошуку, змінюється характер пошукових дій.

Установлено, що емоційна активація є необхідною умовою продуктивної мисленнєвої діяльності, а творча розумова праця без неї просто неможлива.

Виявлено, що умовою виникнення інтелектуальних емоцій є розвиток невербальних операціональних смислів. Емоційні передбачення характерні для пошукових фаз мисленнєвого процесу, інтелектуальні емоції опосередковують перехід від невербальних психічних відображень до вербальних.

При виконанні завдань з невизначеними вимогами зростає кількість зв'язків інтелектуальних емоцій з компонентами процесу цілепокладання. Інтелектуальні емоції виконують функцію внутрішньої сигналізації про формування смислу кінцевої мети на

окремих етапах його конкретизації, вони сигналізують про відповідність прийнятої кінцевої мети до мотивів особистості.

Виявлено, що емоційні оцінки вказують зону протирічливих елементів, в яких потрібно шукати конкретне протиріччя. Однак, подив, виявлення нерозуміння може бути й зовнішнім, воно може не привести до утворення специфічної пізнавальної мети. Для того, щоб виникла пізнавальна мета, необхідно, щоб протиріччя, представлене на емоційному й вербальному рівнях, набуло особистого сенсу. Таким чином, перехід від подиву до визначення завдання пов'язаний із змінами мотиваційної структури діяльності. Отже, емоційна оцінка виділяє зону елементів, не вказуючи предметний склад протиріччя. Перехід від пізнавальної потреби до конкретної пізнавальної мети – це перехід від емоційних оцінок до вербальних, від емоційного передбачення цілі до її конкретизації.

У наш час гостро стоїть питання про розробку й застосування нових методів навчання. Необхідною основою цих методів є активізація самостійного творчого мислення студентів. Активізація ж мислення передбачає планомірний розвиток інтелектуальних емоцій, а також відповідних їм пізнавальних потреб і мотивів, особистісних смислів і установок. Така робота можлива лише при опорі на функціональні теоретичні знання про мотиваційно-емоційну регуляцію.

Список використаних джерел

1. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения / Алексей Николаевич Леонтьев. – В 2 т. – М.: Педагогика, 1983. – Т.2. – С.93-231.
2. Менчинская Н.А. Проблемы учения и умственного развития школьника: Избранные психологические труды / Наталья Александровна Менчинская. – М.: Педагогика, 1989. – 224 с.
3. М'ясоїд П.А. Загальна психологія [Навч. посіб.] / Петро Андрійович М'ясоїд. – К.: Вища школа, 2000. – 479 с.
4. Петровский А.В. Психология: Учебник для студ. высш. пед. учебн. завед. / Артур Владимирович Петровский. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 512 с.